

Iurie GOTIȘAN

Disparități economice regionale în Republica Moldova

Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale (IDIS) „Viitorul” este succesorul de drept al Fundației Viitorul, și păstrează în linii mari tradițiile, obiectivele și principiile de acțiune ale fundației, printre care se numără: formarea de instituții democratice și dezvoltarea unui spirit de responsabilitate efectivă printre oamenii politici, funcționari publici și cetățenii țării noastre, consolidarea societății civile și spiritului critic, promovarea libertăților și valorilor unei societăți deschise, modernizate și pro-europene.

Promo - LEX

Promovarea democrației și a drepturilor omului

Organizația Obștească Promo-LEX este un ONG public, ce urmărește principiile democrației participative, monitorizează și identifică cazurile de încălcare a drepturilor omului în Moldova, Promo-LEX este una dintre cele mai importante organizații de monitorizare a reformelor judiciare și conduce astăzi platforma ONG-urilor din Moldova ale Forumului Parteneriatului Estic. Web: www.promolex.md

Congresul autorităților locale și regionale din Moldova (CALM) este cea mai mare și cea mai reprezentativă asociație a autorităților locale și regionale din țara noastră. Aceasta oferă consultanță juridică, fiscală, și tehnică în scopul susținerii autonomiei fiscale locale și a descentralizării. CALM reprezintă 700 de autorități publice locale, în calitate de membri cu drepturi depline din cele 898 existente în Moldova. Web: www.calm.md

Orice utilizare a unor extrase ori opinii ale autorului acestui Studiu trebuie să conțină referință la IDIS „Viitorul”.

Pentru mai multe informații asupra acestei publicații ori asupra abonamentului de recepționare a publicațiilor editate de către IDIS, vă rugăm să contactați IDIS „Viitorul”.

ADRESA DE CONTACT:

Chișinău, Iacob Hîncu 10/1, 2004, Republica Moldova

Telefon: (373-22) 21 09 32

Fax: (373-22) 24 57 14

www.viitorul.org

Această publicație este realizată de IDIS “Viitorul” cu suportul Fundației EstEuropene, din resursele acordate de Guvernul Suediei și de Ministerul Afacerilor Externe al Danemarcei/DANIDA. Opiniile exprimate aparțin autorilor și nu reflectă neapărat punctul de vedere al Fundației EstEuropene, Guvernului Suediei, sau al Ministerului Afacerilor Externe al Danemarcei/DANIDA.

Cuprins

Sumar executiv.....	6
Introducere.....	7
1. Corelarea statisticii regionale la standardele UE.....	8
2. Disparități statistice majore în dezvoltarea regională.....	11
3. Serviciile, investițiile, transporturile și construcțiile	13
4. Sectorul industrial.....	17
5. Sectorul agricol.....	19
6. Comparații inter-statale sde suport financiar pentru dezvoltarea regională.....	21
Concluzii și recomandări.....	23
Referințe bibliografice.....	25

Sumar executiv

Studiul își propune o succintă analiză a diferențele de dezvoltare regională, în particular din *punct de vedere statistic*. Respectiv, ambiția prioritară a acestuia este de a scoate în evidență principalii indicatori din punct de vedere regional cum ar fi Produsul Intern Brut Regional (PIBR) precum și Valoarea Adăugată Brută Regională (VABR), precum și analiza disparităților teritoriale majore în Moldova în baza indicatorilor menționați.

Respectiv, documentul în cauză încearcă oferirea unei tălmăciri a datelor statistice oficiale disponibile, publicate recent, și indică principalele diferențe referitor la divizarea teritorială în regiuni de dezvoltare (Centru, Nord și Sud), regiunea Chișinău (mun. Chișinău) și UTA Găgăuzia. În plus, în mai multe cazuri, diferențele intra-regionale sunt analizate utilizând Indicele de Concentrare Geografică (ICG), inclusiv indicatori bazați pe divizarea teritorială. Astfel, rezultatul studiului este o analiza incipientă a dezvoltării regionale bazată eminent pe statisticile oficiale în profil teritorial.

Deoarece aspectele de statistică și conturi regionale abia curând au început să fie dezvoltate, analiza dinamicii regionale din studiu s-a axat pe identificarea mai mult a proceselor de convergență sau divergență, a polurilor de concentrare la nivel de ramură – servicii, investiții, industrie și agricultură. În context, în mai multe crâmpoie și capitole distincte, este găsit și poziționat locul ramurilor menționate mai sus în funcție de Indicele de Concentrare Geografică pentru fiecare regiune de dezvoltare a Republicii Moldova.

Or, afirmațiile, chiar și subiective pînă în prezent, care s-au făcut pe seama faptului că în Moldova sunt două poluri de dezvoltare economică – capitala și restul țării – sînt confirmate și din punct de vedere obiectiv sau statistic oficial. În plus, sînt indicate unele aspecte de dezvoltare regională dintr-o perspectivă comparativă cu unele state, inclusiv vizînd evoluțiile de finanțare a domeniului prin intermediul Fondului Național de Dezvoltare Regională (FNDR), instrument de suport financiar.

Introducere

Concepția asupra regiunii de dezvoltare este de fapt o idee europeană, unul dintre principiile fundamentale de funcționare a UE și o condiție a reformei administrative din statele membre, candidate sau asociate ale acesteia. Termenul de „regiune” nu are trasate niște granițe clar definite, fiind prezentat în variate moduri de-a lungul timpului. Astfel, fiecare stat este în drept să-și definească și stabilească *regiunile de dezvoltare*, dar și să țintească în mod particular aspectele ce vizează eliminarea disparităților economice și sociale între regiunile identificate.

Prin urmare, cadrul de implementare a politicii regionale la nivelul Uniunii Europene este reprezentat de regiuni, iar acestea sînt caracterizate de inter-relații și dependențe multiple, în special economice. Respectiv, fiind una dintre obiectivele fundamentale ale UE, politica de dezvoltare regională este necesară pentru promovarea „dezvoltării armonioase generale”, scopul global constând în „reducerea disparităților existente între nivelele de dezvoltare ale diferitelor regiuni și a rămănerii în urmă a regiunilor mai puțin dezvoltate, sau a insulelor, inclusiv a regiunilor rurale.”¹

Astfel, trebuie să menționăm din capul locului că în Republica Moldova, inclusiv și în multe din statele lumii, dezvoltarea reală a economiei are loc asimetric din punct de vedere regional. Așa cum specifică unele studii tematice², disparitățile de dezvoltare regională din țară sunt datorate repartizării, în mare parte, neuniforme a factorilor de producție, nivelelor de urbanizare sau calității de infrastructură tehnologică și instituțională. Proveniența unor asemenea factori poate avea ca urmare crearea unei diferențe de potențial din interiorul țării și la perpetuarea dezechilibrelor social-economice existente, afectând într-un final creșterea economică. Respectiv, urmare unor asemenea provocări, o bună parte din țările lumii au dezvoltat și implementat în ultima perioadă politici regionale.

Urmare celor menționate, menirea generală urmărită de actuala SNDR 2016-2020 este asigurarea dezvoltării echilibrate a teritoriului național, în particular din punct de vedere economic. Altfel spus, o politică coerentă de dezvoltare regională ar fi în mare parte ansamblul politicilor guvernamentale îndreptate spre asigurarea creșterii economice și dezvoltării sociale ale unor spații geografice care sunt constituite în regiuni de dezvoltare prin reducerea decalajelor economice și sociale dintre Moldova și țările UE, în particular.

Respectiv, prezentul studiu încearcă, în mare parte, comparații regionale, atît în baza datelor statistice oficiale existente, cît și a unor centre de cercetare și analiză (IDIS Viitorul, Expert-Grup etc.). În plus, acesta scoate în evidență mai multe aspecte de aplicare a statisticii teritoriale prezentate recent în cadrul unui proiect demarat de către BNS³, care tratează și talmăcește PIB-ul în profil regional, dar și cu tendințe și evoluții ce vizează disparitățile de dezvoltare economică.

¹ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>

² http://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/analiza-si-prognoza-economica/item/download/1258_bc2e0852a439b3888f-77b0eae07e7915

³ <http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&idc=30&id=5376&parent=0>

1. Corelarea statisticii regionale la standardele UE

Dezvoltarea regională este de fapt punctată într-un capitol separat a Acordului de Asociere RM-UE, capitol care interpretează în complexitate și adecvat acest subiect.⁴ Or, aceasta este o condiție la care trebuie să se ralieze Moldova în relația sa cu Bruxellesul, inclusiv în ceea ce privește implementarea acordului sus-numit. Bineînțeles, UE respectă modelul de organizare politico-teritorială a fiecărui stat membru și lasă libertatea de decizie statelor nou aderate să aleagă modelul cel potrivit îndeplinirii obiectivelor politicii de dezvoltare.

Mai mult, aceasta este o dimensiune importantă în aspirațiile de integrare a țării în UE, dar și un angajament crucial asumat de Guvern în acest sens, care și-a confirmat și angajamentul de a distribui egal și echitabil oportunitățile în profil teritorial pe tot cuprinsul țării. Or, aceste activități pot fi realizate doar în cazul existenței unor statistici regionale fiabile și de o calitate bună, pentru a oferi o bază adecvată atât pentru analiza dezvoltării regionale, cât și pentru elaborarea bine-informată a deciziilor economice și de politici în domeniu.

Respectiv, avînd în vedere aspirațiile de integrare europeană, este foarte important ca statisticile regionale, relevante pentru țară, să fie compilate în conformitate cu standardele și bunele practici ale Uniunii Europene (UE), luând în considerare particularitățile Republicii Moldova. Baza pentru compilarea unor statistici relevante și comparabile este asigurată de aplicarea clasificărilor corespunzătoare, inclusiv clasificarea unităților statistice teritoriale conform prevederilor Regulamentului (CE) nr. 1059/2003 al Parlamentului European și Consiliului din 26 mai 2003 privind aprobarea Nomenclatorului Unităților Teritoriale de Statistică (NUTS).⁵ Actualmente, (NUTS) al UE face o clasificare a regiunilor statelor membre în funcție de o serie de valabile socio-economice pe cinci nivele⁶, regiunile reprezentând totodată și un cadru de culegere a datelor statistice. Pe motiv că aspectele de statistică regională nu sunt suficient dezvoltate, analiza dinamicii regionale trebuie să fie ținută pe găsirea unor procese de convergență sau divergență inclusiv la nivel de ramură economică, adică agricultură, industrie, servicii, investiții etc.

Respectiv, utilizarea conturilor regionale, adică a aceluiași PIB dar în profil regional, constituie o parte integrantă a conturilor naționale și care de fapt caracterizează locul regional al operațiunilor economice. Conturile regionale cuprind în linii mari aspecte ce țin în mare parte de VAB și PIB, precum și conturi regionale ale gospodăriilor populației. Importanța dezvoltării PIBR (Produs Intern Brut Regional) este axată pe angajamentul de aliniere a statisticii Republicii Moldova la cerințele EUROSTAT, care de fapt sunt menționate în ace AA al RM-UE. Mai mult, aceasta constituie și o dimensiune prioritară a Strategiei de Dezvoltare a Sistemului Statistic Național⁷.

⁴ <http://dcfta.md/continutul-acordului-de-asociere-dintre-rm-si-ue>

⁵ http://www.mdrc.gov.md/public/files/vmdrc2015/dezreg/2015_11_19_Buletin_Informativ_Nr_3_RO.pdf

⁶ V. Berbeca, *Politica de dezvoltare regională: realizări și perspective*, IDIS, octombrie 2016

⁷ <http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&id=4977&idc=30>

Bineînțeles că fiecare stat este în drept să-și constituie, inclusiv să facă abstracție exigențelor UE în domeniu, propriul format al regiunilor de dezvoltare. De fapt, regiunile de dezvoltare în Republica Moldova sînt constituite în baza Legii nr. 438-XVI din 28.12.2006 privind dezvoltarea regională în Republica Moldova. De regulă, acestea nu sînt unități administrativ-teritoriale și nu au personalitate juridică și în mare parte sînt constituite pentru a asigura cadrul de elaborare, implementare și evaluare a politicilor de dezvoltare regională.

Potrivit SNDR⁸, dar și altor surse publice⁹, pentru Republica Moldova sunt stabilite convențional 6 regiuni de dezvoltare. Respectiv, acestea vizează RD Nord, RD Centru, RD Sud, RD mun. Chișinău, RD UTA Găgăuzia și RD Transnistria. Totuși, dacă este să vorbim despre operabilitatea acestora în parte atunci funcționalitatea lor se pliază în mare parte pe activitatea celor 4 ADR-uri, adică Nord, Centru, Sud și UTA Găgăuzia, care a fost constituită recent. Respectiv, Moldova este divizată administrativ în 32 de raioane, care la rîndul cuprind 6 regiuni de dezvoltare.

Respectiv, divizarea regională a țării își propune drept scop și faptul să ofere o distribuire teritorială unică și coerentă pentru colectarea și elaborarea statisticilor regionale, armonizată cu standardele UE. Mai mult ca atât, din punct de vedere economic, acest criteriu va asigura eligibilitatea pentru asistență din partea fondurilor europene pentru dezvoltare regională a Republicii Moldova. Respectiv, regiunile statistice nu sînt unități administrativ-teritoriale și nu au personalitate juridică. Conform prevederilor NUTS, acesta include după cum s-a specificat anterior 5 nivele, astfel încât factorul cel mai important de delimitare a nivelelor ține de numărul populației.

Tabelul 1. Divizarea regională în Republica Moldova

Regiuni de dezvoltare	Unitățile teritorial-administrative	Populația, mii locuitori, 2014
Nord	Mun. Bălți, Briceni, Dondușeni, Drochia, Edineț, Fălești, Florești, Glodeni, Ocnîța, Râșcani, Sângerei, Soroca	993
Centru	Anenii Noi, Călărași, Criuleni, Dubăsari, Hîncești, Ialoveni, Nisporeni, Orhei, Rezina, Strășeni, Șoldănești, Telenești, Ungheni	1060
Sud	Basarabeasca, Cahul, Cantemir, Căușeni, Cimișlia, Leova, Ștefan Vodă, Taraclia	535
UTA Găgăuzia	Comrat, Ciadîr-Lunga, Vulcănești	162
Mun. Chișinău		807

Sursa: BNS, datele statistice ale recensămîntului din 2014

Respectiv, Republica Moldova este catalogată pentru nivelul NUTS 2, care se încadrează în categoria regiunilor mai slab dezvoltate și obține o pondere mai mare a resurselor financiare disponibile. Conform prevederilor politicii de coeziune și estimărilor realizate de către experții străini, Republica Moldova ar putea beneficia de un suport financiar în valoare de le 7-9 miliarde

⁸ http://mdrc.gov.md/public/files/Proiect_SNDR_.pdf

⁹ https://ro.wikipedia.org/wiki/Regiunile_de_dezvoltare_ale_Republicii_Moldova

EUR pentru perioada de programare 2014-2020, în cazul în care aceasta ar fi stat-membru UE.¹⁰ Aparent, dimensiunea regiunilor de dezvoltare stabilite în Republica Moldova, inclusiv după numărul populației, este eligibilă criteriului de evaluare a NUTS 2 care variază cu un număr al populației între 800 de mii și 3 milioane de locuitori.

În cele din urmă, trebuie să specificăm că, chiar dacă Republica Moldova nu este stat membru al UE și nu are acces la fondurile structurale ale acesteia, Strategia Națională de Dezvoltare Regională (SNDR) pentru perioada 2016-2020 va ține cont de prevederile Politicii de Coeziune al UE, precum și de cele ale Acordului de Asociere între UE și Republica Moldova, precum și al Planului de Acțiuni al acestuia în care sunt prevăzute și măsuri pe dimensiunea de dezvoltare regională.

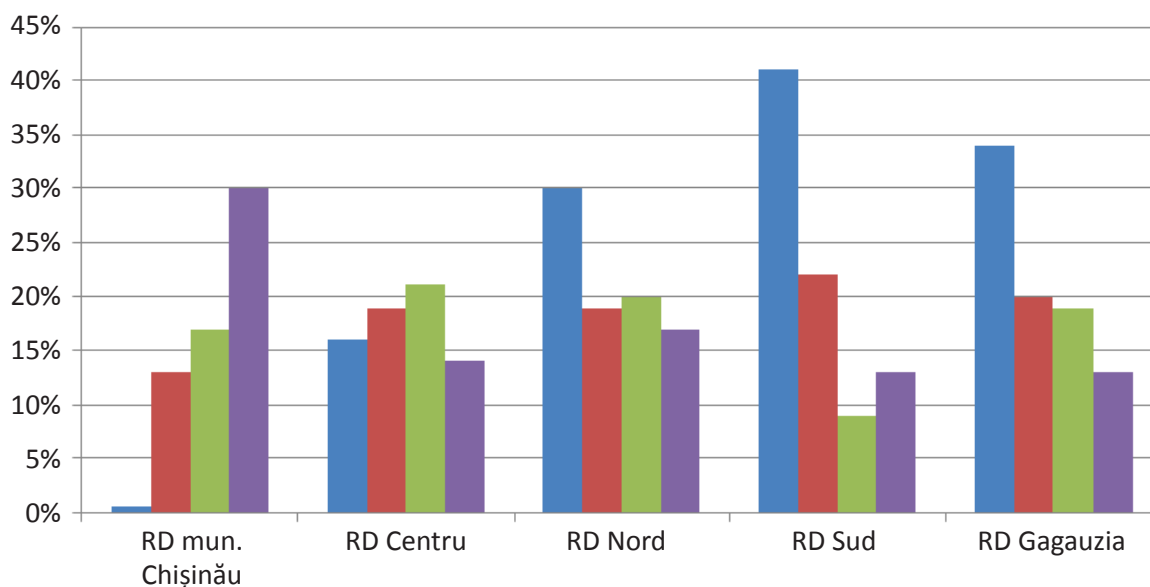
¹⁰ http://www.mdrc.gov.md/public/files/vmdrc2015/dezreg/2015_11_19_Buletin_Informativ_Nr_3_RO.pdf

2. Disparități statistice majore în dezvoltarea regională

În linii mari din capul locului ar trebui să constatăm că disparitățile curente în dezvoltarea regională pot fi atribuite și urmare a gestionării economice defectuoase a ex-URSS, inclusiv acestea plinuindu-se ca un factor al procesului de industrializare diferită, dar și a celui de urbanizare incompletă a țării.¹¹ Mai mult, procesele date chiar s-au accelerat în perioada de tranziție. Astfel, potrivit datelor recente ale BNS, una din cea mai mare discrepanță în profil regional este o concentrare excesivă a economiei în mun. Chișinău, acesta fiind urmat cu o mare diferență de mun. Bălți. Evidențierea acestor două orașe este focalizată în mare parte pe diferențierea din punct de vedere structural a factorilor de producție care există în aceste regiuni și restul țării.

O bună parte din studiile și analizele elaborate privind dezvoltarea regională, dar și datele statistice oficiale, indică faptul că mun. Chișinău are un mare avantaj comparativ și este mai mult specializat în aspect industrial și cel al serviciilor, pe când restul regiunilor sunt specializate în agricultură. Fără îndoială că pentru ajustarea politicilor de dezvoltare regională este firesc de identificat factorii de creștere economică, în particular din punct de vedere statistic. Respectiv, disparitățile regionale în profil teritorial privind sectoarele de specializare pot fi desprinse din figura de mai jos.

Figura 1. Ponderea procentuală a unor sectoare economice în regiunile de dezvoltare, date pentru 2014

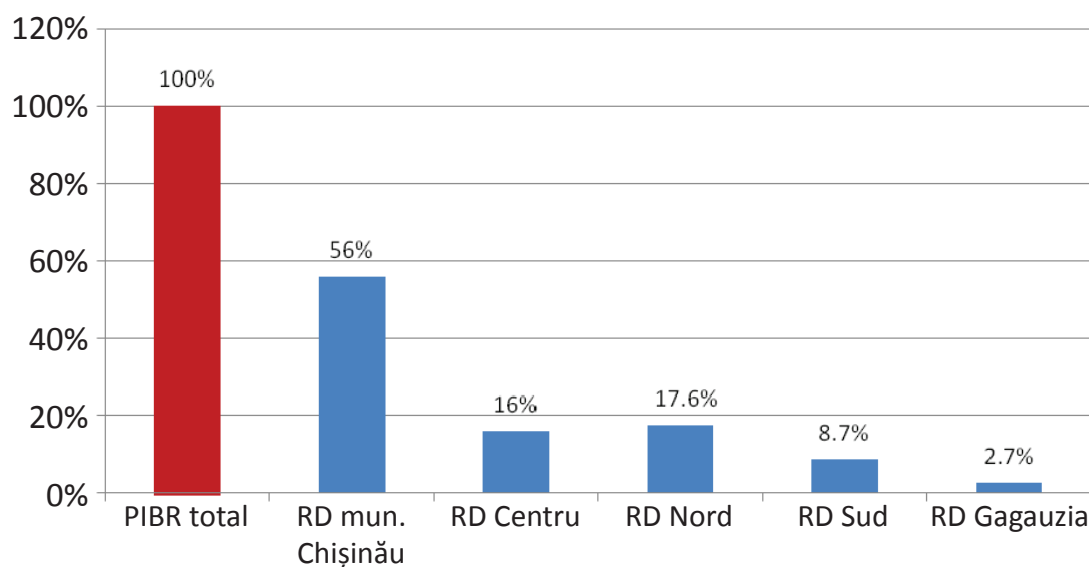
Sursa: Datele BNS, IDIS și calculele autorului

¹¹ Iurie Morcotoilo, *Dezvoltarea regională și două realități paralele*, Expert-Grup, 2014

Per ansamblu s-ar observa că indicii din sectorul agricol, dar și cel industrial, sunt peste valoarea celor identificați în sectorul de servicii, ceea ce scoate în evidență faptul că ultimul este concentrat în mun. Chișinău și are o prezență mică în celelalte regiuni de dezvoltare. Respectiv, putem spune că în general pentru Republica Moldova ar fi caracteristice două aspecte majore ale dezvoltării economice regionale. Astfel, pentru toată țara (excepție fiind mun. Chișinău) economia ar fi una specific agrară, pe când pentru mun. Chișinău și, parțial, Bălți, aceasta este mai mult axată pe servicii și industria prelucrătoare. Totuși, carența datelor statistice pînă nu demult și a analizelor pertinente a afectat buna implementare a politicilor în domeniu și s-a redus la un proces mai mult conjunctural, fără a aborda în profunzime factorii și aspectele principale de dezvoltare.

Pe lângă distribuția neuniformă a sectoarelor în profil regional, discrepanțele economice regionale se confirmă și la nivelul de PIB în profil teritorial, respectiv în termeni absoluți și relativi calculat de BNS pe fiecare unitate teritorial administrativă și în cele din urmă în profil regional. Respectiv, în mun. Chișinău este concentrată cca 56% din PIB, în mun. Bălți, care este parte și a RD Nord peste 7%, iar UTA Găgăuzia i se atribuie nu mai mult de 3%. Astfel, distribuția PIB în profil regional sau teritorial se poate vedea în *figura 2*. De fapt, o concentrare geografică a economiei demonstrează că ponderea unei regiuni în profil teritorial ar corespunde cu ponderea acesteia per ansamblu în economia națională.

Figura 2. Valoarea procentuală a PIB în profil regional, date pentru 2014

Sursa: Datele BNS, IDIS și calculele autorului

În linii mari, așa cum este reprezentat în figura de mai sus, se înregistrează o diferență extrem de mare referitor la repartizarea regională a producției totale în Republica Moldova. Fără îndoială că datele menționate nu prezintă tabloul complet al dezvoltării teritoriale, deoarece arată mai mult situația din punct de vedere static. Totuși, în ciuda unei discrepanțe economice și sociale majore dintre regiuni, datele statistice cu privire la venituri sau salarii pentru ultimii ani atestă o tendință de apropiere a regiunilor față de capitală. Pe de altă parte, din punct de vedere economic convergența pe salarii, însă, nu ar prezenta situația reală în economie și că productivitatea muncii și a salariilor ar conta mult mai mult. În continuare, vom prezenta structura valorii adăugate brute regionale (VABR), inclusiv pe principalele ramuri care contribuie la formarea generală a PIB.

3. Serviciile, investițiile, transporturile și construcțiile

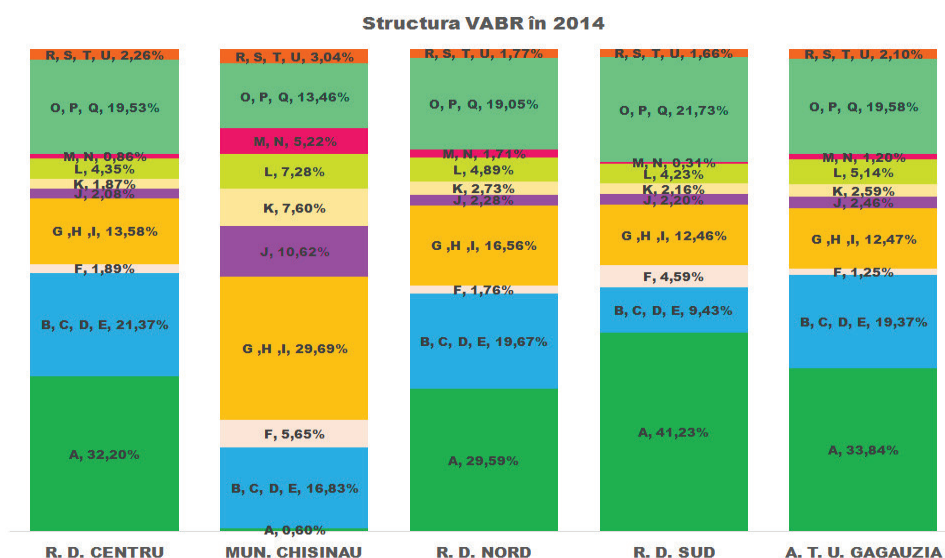
De regulă, sectorul serviciilor, investițiilor, transporturilor și construcțiilor luate la un loc, înregistrează cel mai înalt nivel atunci când este calculată VAB, inclusiv la nivel regional, dar și ponderea acestora în PIB.¹² Mai mult, în componența serviciilor s-a luat în calcul mai multe ramuri cum ar fi administrația publică, comerțul și mai multe forme ale acestuia, activitățile financiare și de asigurări, tranzacțiile imobiliare, învățământul, sistemul medical etc. Astfel, per ansamblu pe economie, potrivit datelor statistice obținute contribuția ramurilor menționate la valoarea adăugată brută totală este de cca 55%. Ponderea cea mai mare la valoarea acestui indicator este pe seama RD mun. Chișinău după cum e și firesc, care contribuie cu peste 75% la valoarea adăugată brută din totalul ramurilor contabilizate, urmată de RD Nord, RD Centru, RD Sud și RD Găgăuzia.

Tabelul 2. Ponderea procentuală a serviciilor, investițiilor, transporturilor și construcțiilor în VABR, 2015

Regiuni de Dezvoltare	RD Centru	RD Chișinău	RD Nord	RD Sud	RD Găgăuzia
Ponderea în VABR	46%	75%	48%	44%	41%

Sursa: BNS, IDIS și calculele autorului

Figura 3. Structura valorii adăugate brute regionale, 2014

Sursa: Datele BNS

¹² http://www.statistica.md/public/files/publicatii_electronice/Statistica_teritoriala/Statistica_teritoriala_2015.pdf

În **figura 3** este reprezentată ponderea sectoarelor menționate pentru fiecare regiune de dezvoltare în parte, adică a serviciilor, investițiilor, transporturilor și construcțiilor. Respectiv, valoarea procentuală a acestora în VABR luate la un loc este indicată în tabelul 2.

Serviciile

Este evident că ponderea cumulativă cea mai înaltă a ramurilor menționate la contribuția valorii adăugate brute (VABR), așa după cum și s-a menționat, este deținută de RD mun. Chișinău. Aici sunt concentrate cele mai importante dimensiuni din sectorul de servicii (APC, învățământ, medicină, servicii de aprovizionare cu apă și energie electrică, informații și telecomunicații etc.). Respectiv, RD mun. Chișinău îi revine cca 66% din ponderea totală a VABR ce poate fi atribuită tuturor ramurilor sectorului de servicii, urmată de RD Nord – 13%, RD Centru – 11%, RD Sud și RD Găgăuzia, cu 7% și respectiv, 3%. Respectiv, după cum menționasem anterior, avem o disparitate mare pe regiuni referitor la contribuția sectorului de servicii în VABR, dar și ponderea acestuia în profil teritorial a PIB (a se vedea Tabelul 3).

Tabelul 3. Ponderea procentuală a serviciilor în VABR, 2015

Regiuni de Dezvoltare	RD Centru	RD Chișinău	RD Nord	RD Sud	RD Găgăuzia
Ponderea în VABR	11%	66%	13%	7%	3%
ICG	0.35	1.53	0.31	0.25	0.22

Sursa: BNS, IDIS și calculele autorului

Distribuția neuniformă a serviciilor, sau mai bine zis concentrare a acestora, la nivel teritorial poate fi ușor măsurată cu ajutorul Indicelui de Concentrare Geografică (ICG) elaborat de OCDE și care a mai fost utilizat de alte centre de analiză din RM. De pildă, în 2012 acest indice calculat pentru Moldova și care a vizat ponderea de concentrare geografică a PIB a avut o valoare convențională de cca 1, întrecând cu mult valoarea medie pe OCDE de 0.4. Astfel, valoarea indicatorului dat este ușor de măsurat, utilizând datele statistice oficiale, și pentru sectorul de servicii. Respectiv, întâietatea este deținută de RD mun. Chișinău (1.53), iar la polul opus fiind RD Găgăuzia (0.22). Aceasta de fapt arată un nivel excesiv de concentrare a activității sectorului, care este după cum s-a indicat de cca 66% și doar de puțin peste 40% de concentrarea regională a populației.

Investițiile

În mare parte, analiza activității investiționale la nivel regional poate fi extrasă prin prisma provenienței acestora – din bugetul de stat (BS), bugetul unităților teritorial-administrative (BAPL) și celor private, adică de la donatorii externi în domeniu. De pildă, nivelul investițiilor pentru RD mun. Chișinău este net superior comparativ cu celelalte regiuni de dezvoltate, or ponderea acestora pentru regiunea în cauză per total investiții este de puțin peste 60%.¹³ Totuși, în ultimii ani RD Nord și Centru au înregistrat niveluri înalte de atragere a investițiilor, inclusiv acestea fiind în mare parte direcționate către Parcurile Industriale și Zonele Economice Libere.

Tabelul 4. Ponderea procentuală a investițiilor în VABR, 2015

Regiuni de Dezvoltare	RD Centru	RD Chișinău	RD Nord	RD Sud	RD Găgăuzia
Ponderea în VABR	17%	61%	15%	5%	2%
ICG	0.33	1.22	0.28	0.19	0.12

Sursa: BNS, MDRC, IDIS și calculele autorului

¹³ V. Chivriga, „Atragerea investițiilor străine directe în Republica Moldova. Analiza impedimentelor”, APE, 2015

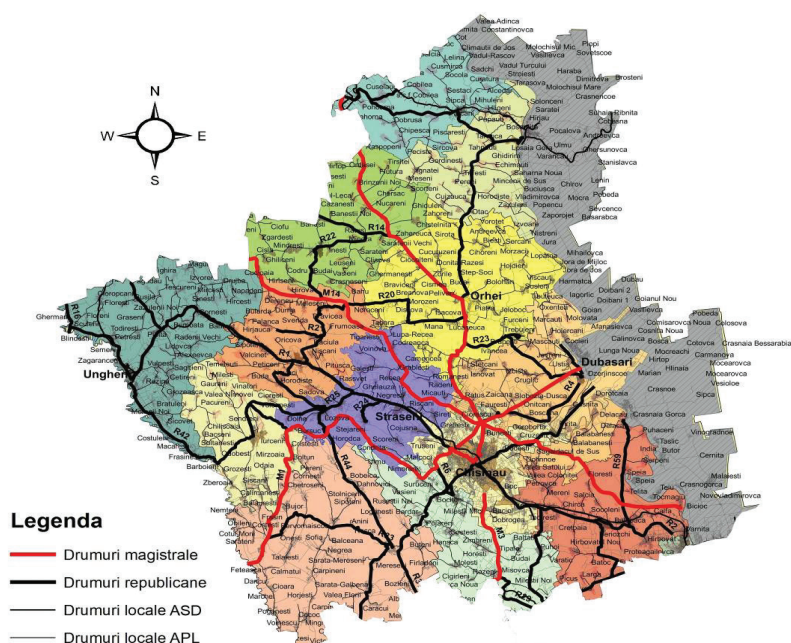
În măsura datelor statistice disponibile, am încercat totuși să analizăm situația din punct de vedere al atragerii investițiilor în profil regional, folosind același indice de concentrare geografică. Trebuie să specificăm că indicatorul obținut în profil teritorial este mai mult sau mai puțin subiectiv, ținând cont de disponibilitatea datelor. Per ansamblu, acesta denotă o situație divergentă dintre regiuni, însă nu atât de mare ca și în cazul sectorului de servicii. Astfel, în pofida unei discrepante majore dintre regiuni, analiza indicatorului dat pentru activitatea de investiții atestă o tendință care se îndreaptă în aceeași direcție. În acest caz, impactul capitalei nu este atât mare, deoarece discrepanța pentru indicatorul cu/fără Chișinău nu este foarte mare și are o tendință de micșorare în ultima perioadă.

Totuși, investițiile în active materiale pe termen lung finanțate din BS au o repartizare geografică extrem de neuniformă și nu manifestă nici o tendință de convergență. Ba din contra, activitatea investițională în termeni absoluți la nivel național demonstrează mari diferențe, în mare parte din cauza creșterii semnificative a ponderii municipiului Chișinău, care a crescut continuu până la 61% în 2015. Dacă analizăm media pe 2012-2015 a ponderii investițiilor din BS, pe lângă Chișinău, sunt Ungheni (8,9%) Hâncești (7,28%), municipiul Bălți (6,4%), Orhei (6,6%), UTA Găgăuzia (4,9%), Cimișlia (4,5%) și Strășeni (4,63%). Astfel, doar aceste șase unități teritorial-administrative au primit împreună aproximativ 40% din totalul investițiilor din BS.

Investițiile finanțate din BAPL au o repartizare geografică puțin mai uniformă decât cele finanțate din BS. Or, deși primează, mun. Chișinău a avut o pondere în ultima perioadă de sub 50%. Totuși, chiar și așa, mun. Chișinău a mărit pronunțat investițiile în ultimii ani și astfel, a contribuit la creșterea divergenței la nivel național. Astfel, putem vorbi despre tendințele mai pronunțate de a deschide afaceri noi în RD mun. Chișinău și RD Centru față de celelalte regiuni, iar apropierea de capitală influențează pozitiv perspectivele dezvoltării mediului de afaceri.

Transporturile

Din capul locului trebuie să menționăm că contribuția acestui sector este mai uniformă comparativ cu celelalte două descrise mai sus. Bineînțeles, multitudinea de indicatori statistici disponibili, cum ar fi rețeaua de transporturi, volumul mărfurilor transportate și/sau de pasageri etc., face dificilă stabilirea contribuției cu exactitate a sectorului la VABR. Totuși, am încercat să estimăm valoarea absolută a acestora pentru fiecare regiune de dezvoltare în baza datelor statistice oficiale și corelarea lor cu indicatorul de concentrare geografică (ICG), în particular utilizând date valabile pentru toate tipurile de transport.

Tabelul 5. Ponderea transporturilor în VABR, 2015

Regiuni de Dezvoltare	RD Centru	RD Chișinău	RD Nord	RD Sud	RD Găgăuzia
Ponderea în VABR	22%	33%	21%	14%	10%
ICG	0.75	0.92	0.72	0.54	0.43

Sursa: BNS, MDRC, IDIS și calculele autorului

Respectiv, disponibilitatea principalilor indicatori menționați anterior, în mare parte datorită statisticii oficiale, ne oferă posibilitatea să avem un tablou relevant. Spre exemplu, cea mai densă și bună rețea de transport auto, bineînțeles în termeni convenționali, este pentru RD Centru și RD Nord. Mai mult, traficul de mărfuri și pasageri din aceste regiuni este asigurat de transportul auto, feroviar și aerian (cu excepția RD Nord) atât la nivel local, republican, cât și la nivel internațional.

Regiunile menționate, dar bineînțeles și RD mun. Chișinău, pe lângă rețelele bune de drumuri deținute, dispun și de cele mai dense drumuri publice deținute. Spre exemplu, densitatea drumurilor publice din RD Centru este de peste 31 km/100/km² (a se vedea imaginea). Acest indicator este puțin mai mic decât în RD Nord, dar mai mare decât media națională care constituie cca 27 km/100 km². În plus, RD mun. Chișinău se situează pe primul loc după nivelul de exploatare a drumurilor, urmată de RD Centru și cea de Nord. Aceste trei regiuni de fapt primează și când este vorba de transportarea mărfurilor sau a pasagerilor, or valoarea ICG pentru această ramură vorbește de la sine.

Construcțiile

Ca și în cazul investițiilor, sectorul construcțiilor este extrem de polarizat sau altfel spus cu o concentrare geografică excesivă. Așa cum este și firesc RD mun. Chișinău primează atunci când se ia în calcul ICG. În context, pentru calcularea ICG, de fapt s-a luat în mare parte volumul dării în exploatare a locuințelor la nivel național. Or, potrivit datelor disponibile, cel mai mare volum al construcțiilor de locuințe s-a înregistrat în municipiul Chișinău, unde au fost date în folosință peste 5 mii apartamente noi cu suprafața totală de peste 460 mii mp. Respectiv, în această regiune de dezvoltare s-au dat în folosință cca 77% din volumul total al locuințelor date în exploatare în total pe țară.

Tabelul 6. Ponderea sectorului de construcții în VABR, 2015

Regiuni de Dezvoltare	RD Centru	RD Chișinău	RD Nord	RD Sud	RD Găgăuzia
Ponderea în VABR	8%	74%	9%	7%	2%
ICG	0.16	1.62	0.18	0.15	0.07

Sursa: BNS, MDRC, IDIS și calculele autorului

Mai mult, sectorul de construcții pentru RD mun. Chișinău a contribuit de fapt cu cca 5% atunci când s-a estimat PIB per total pentru 2015. La o diferență foarte nesemnificativă la contribuția VABR a sectorului de construcții urmează RD Nord și RD Centru, care practic au avut în acest sens valori similare. La extrema opusă se află RD Sud și Găgăuzia, care dispun de un coeficient de concentrare geografică de 0.15 și 0.07, respectiv. Spre exemplu, pentru RD Sud ramura construcțiilor angajează puțin peste 1% din toți angajații din economia regiunii în comparație cu 6% la nivel național. Valoarea lucrărilor de construcții realizate în această regiune constituie doar 3,3% din valoarea acestora realizate în RM.

4. Sectorul industrial

Similar investițiilor, sectorul industrial are o concentrație geografică mare. Respectiv, concentrația geografică a producției fabricate, inclusiv a VABR, este pe seama RD mun. Chișinău, urmată de RD Nord și RD Centru, care ca și în cazul construcțiilor dispun de un ICG practic similar. La o mare diferență pe acest indicator se află RD Sud și RD Găgăuzia. Astfel, ponderea municipiului Chișinău în producția manufacturată este de 53%, având o pondere de „doar” puțin peste 14% din PRB în 2014. La fel e și cazul municipiului Bălți care deținea o pondere sectorială de cca 10% și aproape de 7% din PRB în 2014. În mare parte, printre raioanele care dețin o pondere de peste 2% în valoarea producției fabricate pentru 2014 se evidențiază Ungheni (4,3%), Drochia (3,2%), UTA Găgăuzia (2,9%), Anenii Noi (2,5%) Soroca (2,2%) și Drochia (2,1%), fiind de fapt principalele poluri de creștere a sectorului.

Tabelul 7. Ponderea ramurii industriei în VABR, 2015

Regiuni de Dezvoltare	RD Centru	RD Chișinău	RD Nord	RD Sud	RD Găgăuzia
Ponderea în VABR	19%	53%	20%	5%	3%
ICG	0.41	1.18	0.45	0.14	0.12

Sursa: BNS, MDRC, IDIS și calculele autorului

În ultima perioadă, inclusiv urmare a dezindustrializării nu prea a avut loc o convergență în sectorul respectiv la nivel național. Totuși, ICG nu este atât de divergent ca și pentru celelalte sectoare. Totuși, acesta sugerează o concentrare a producției fabricate într-un număr mic de raioane, respectiv parte a RD Centru și RD Nord. De asemenea, dinamica datelor statistice din ultimul deceniu nu scoate în evidență careva procese de convergență. Dimpotrivă are loc o ușoară divergență din contul concentrării sectoriale în mun. Chișinău. Astfel, volumul și valoarea producției în industrie nu reprezintă o mare prioritate pe agenda de reforme structurale și de dezvoltare regională.

Totuși, fiecare regiune de dezvoltare este specializată din punct de vedere industrial pe domenii mai mult sau mai puțin distincte. Spre exemplu, majoritatea întreprinderilor industriale din RD Centru se specializează în *industria prelucrătoare*, iar principalele ramuri de specializare industrială ar ține de industria agroalimentară (faină, mezeluri, carne, produse de panificație, sucuri de legume și fructe etc.). Respectiv, potențialul industrial al acestora este concentrat în raioanele Anenii Noi, Orhei, Hîncești, Telenești și Ungheni. Pe lângă aceasta ar mai fi și *industria ușoară* (textile, tricotaj, confecții, pielărie și încălțăminte) care este dezvoltată în raioanele Ungheni, Telenești, Orhei, Ialoveni și Călărași. Totodată, sectorul industrial al RD Centru dispune de potențial, care însă nu este valorificat. Raionul Ungheni fiind cel mai dezvoltat centru industrial din regiune, iar cel mai slab dezvoltat este raionul Dubăsari.

RD Nord prezintă în mare parte un tablou similar ca și pentru RD Centru. Marea majoritate a întreprinderilor industriale din nordul țării sunt antrenate în industria prelucrătoare (cca 90%), tot aici muncesc și cel mai mare număr de salariați (75%). Totuși, în RD Nord ar fi prezente aproape toate sectoarele industriale, cele mai productive fiind *industria alimentară și a băuturilor, industria ușoară, industria constructoare de mașini, industria electronică, fabricarea materialelor de construcție* etc. Peste 30% din potențialul industrial al regiunii este concentrat în mun. Bălți, acesta contribuind cu cca 50% la producția fabricată în regiune. Un aport semnificativ la fabricarea producției industriale îl au raioanele Drochia (16%), Soroca (12%), Edineț (8%), Florești (6%).

În sectorul industrial din RD Sud sunt concentrate doar 10% din întreprinderile industriale a Moldovei. Acestea, la rândul lor, produc cca 4% din valoarea producției industriale fabricate în țară (datele anului 2014). Intensitatea industrială măsurată în volumul producției fabricate de o întreprindere pe an demonstrează încă o dată să RDS este cea mai slab industrializată regiune din țară. În interiorul regiunii, Taraclia, Cantemir și Cahul ar fi cele mai industrializate raioane. Sectorul industrial al regiunii este specializat în mare parte în producerea vinurilor naturale (25% din total pe țară), a divinului (27%), fabricarea produselor de morărit și panificație, conservarea legumelor și fructelor, industria textilă, prelucrarea laptelui și a cărnii. Punctul forte în sectorul industrial al RD Sud, ca de altfel, este industria vinicolă, reprezentată de cca 60 fabrici de producere a vinurilor și a producției alcoolice.

5. Sectorul agricol

Concentrarea geografică a agriculturii în profil teritorial sau regional este mult mai omogenă comparativ cu cea din sectorul industrial. Respectiv, pentru a avea o bază similară în sectorul dat, au fost utilizate datele statistice pe fiecare raion în parte privind roada medie la un hectar la principalele culturi agricole din Republica Moldova – grâu, orz, porumb și floarea-soarelui. Astfel, valoarea ICG relevă o discrepanță relativ minoră între regiunile țării (Tabelul 7).

Tabelul 8. Ponderea agriculturii în VABR, 2015

Regiuni de Dezvoltare	RD Centru	RD Chișinău	RD Nord	RD Sud	RD Găgăuzia
Ponderea în VABR	35%	2%	34%	23%	6%
ICG	0.89	0.11	0.81	0.62	0.33

Sursa: BNS, MDRC, IDIS și calculele autorului

Sectorul agricol, spre deosebire de cel industrial, este important pentru economiile tuturor raioanelor. Respectiv, aceleași date statistice arată că indicatorii de productivitate în agricultură sunt mai mult sau mai puțin similari, comparativ cu cei din sectorul industrial. Chiar dacă în ultima perioadă sectorul agrar prezintă tendințe contradictorii de ase îndrepta în aceeași direcție, diferențele regionale în acest sector rămân net inferioare celor din industrie, în mare parte, determinate de condițiile climaterice. Astfel, ICG în industrie a fost, în mediu, mai mare de 3-4 ori decât în agricultură, indicând o concentrație excesivă a proceselor respective.

Dacă ar fi să analizăm contribuția sectorului agricol pe regiuni separate, inclusiv ponderea acestuia în PIBR, atunci putem conchide că cea mai mare diferență este de 10%, adică dintre RD Sud (35%) și RD Nord (25%). Totuși, contribuția RD mun. Chișinău la PIBR este de doar 0,5%. Dacă ar fi să analizăm la general ponderea per total a culturilor, atunci RD Centru ar prima cu cea mai mare pondere în suprafață a culturilor permanente - 40%, urmată de RD Sud (27%), RD Nord (24%), UTA Găgăuzia (6%) și RD mun. Chișinău (3%). Principalele produse agricole sînt legumele, cerealele, strugurii, culturile tehnice și pomicole. Iar în linii mari, agricultura rămîne a fi principalul sector al ocupării forței de muncă – peste 30% din populația economic activă fiecărei regiuni.

Spre exemplu, pe regiuni distincte, agricultura pentru RD Sud este ramura economiei cu cea mai mare pondere în volumul producției fabricate și livrate și cu cel mai mare grad de ocupare a forței de muncă (cca 40%). Ponderea mare a terenurilor agricole (63% față de 57% media pe țară), precum și solul fertil cu o bonitate medie de 64 grade, sunt principalele avantaje ale regiunii pentru o dezvoltare agricolă eficace. Mai mult, pe teritoriul RD Sud sunt cca 57 % din toate plantațiile de viță de vie din țară. RD Nord, care are o contribuție de 25% per total sector în PIB a țării, în structura de producție a ramurii agricole sectorul producției vegetale este predominant și deține 70%, iar 30% reprezentând sectorul producției zootehnice.

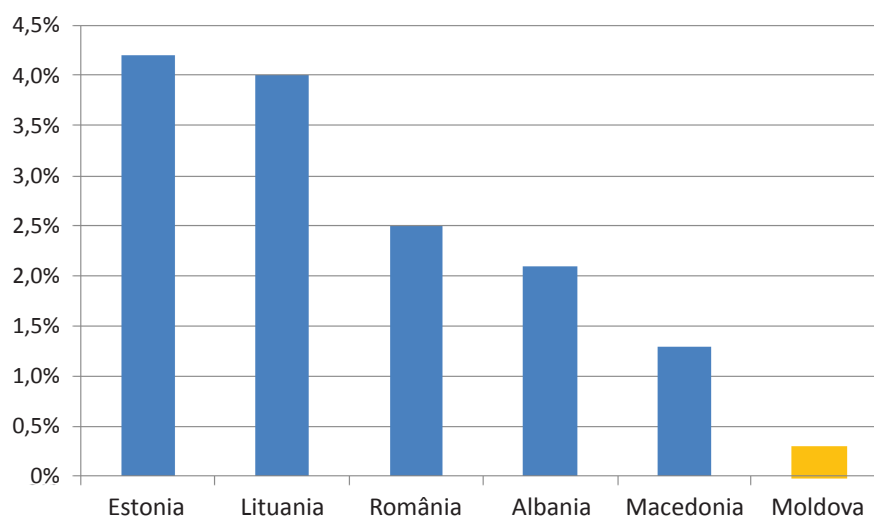
Totuși, una din cele mai mari provocări ale sectorului agricol pentru toate regiunile de dezvoltare este fragmentarea excesivă a terenurilor, precum și accesul limitat la apă pentru irigare, potențialul financiar redus al producătorilor agricoli pentru a reinvesti în ramură, rata înaltă la credite bancare, incapacitatea de a investi în tehnologii noi de producere, competitivitate redusă a producției pentru piețele externe, cooperarea slabă între producători pentru a promova produsele lor pe piețele externe etc. Respectiv, sunt necesare eforturi în vederea creșterii competitivității producătorilor agricoli pentru a putea concura pe piețele externe. Un domeniu nevalorificat relativ pentru regiuni este agricultura ecologică, care ar putea ocupa un segment important legat de exporturile produselor agroalimentare.

6. Comparații inter-statale de suport financiar pentru dezvoltarea regională

Pentru ca un sector să se dezvolte eficient trebuie să dispună și de un suport financiar pe potrivă. Respectiv, un sistem de finanțare a dezvoltării regionale a fost elaborat în cadrul implementării SNDR 2010-2012. De fapt, acest sistem sau mecanism și-a demonstrat relativa viabilitate, flexibilitate și durabilitate. Totuși, această modalitate de finanțare este centrat exclusiv pe Fondul Național de Dezvoltare Regională (FNDR), resursele căruia sînt insuficiente comparativ cu necesitățile de finanțare pe această dimensiune.

Spre exemplu, potrivit *Legii bugetului de stat pentru 2016* pentru FNDR au fost alocate cca 200 milioane lei, ceea ce constituie aproape 0,8% din veniturile acestuia sau în jur de 0,3% din PIB. Este de fapt o sumă infimă la ceea ce urmează de realizat conform noului proiect al SNDR pentru 2016-2020, inclusiv raliată la prioritățile de primă necesitate privind dezvoltarea regională.

Figura 4. Statistici comparative a alocațiilor pentru dezvoltarea regională ca pondere în PIB, % din total

Sursa: *Legea Bugetului pentru 2016*, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=365958>, <http://data.worldbank.org/country>, agențiile naționale de statistică a țărilor vizate și calculele autorului.

Figura de mai sus indică vizibil discrepanța financiară majoră, ca pondere din PIB, care este alocată dezvoltării regionale din Republica Moldova în comparație cu unele state, inclusiv membre a UE. Aparent, partenerii externi, în particular cei care sunt implicați în diferite proiecte ce vizează aspectele regionale de dezvoltare, finanțează proiecte care deseori depășesc alocațiile din bugetul de stat. Așa cum dezvoltarea regională este o componentă și aspect primordial a politicii

teritoriale promovată de UE, FNDR ar trebui să fie majorat barem pînă la 3% din PIB sau pînă la 5%, cum este în cazul unor țări din UE. O idee larg vehiculată în prezent, însă nu prea ia sorți de izbîndă din mai multe motive.

De asemenea, evaluările precedentelor două SNDR-uri au constatat că nu prea există mecanisme eficiente de asociere și cooptare a finanțării din alte surse – atît fonduri naționale, cît și internaționale (în afară de GIZ și DFID). Acestea au identificat că uneori APL implementează proiecte în localitățile din regiune, însă nu prea există un mecanism de colectare a datelor sau informațiilor și de cuantificare a rezultatelor impactului celorlalte instrumente publice de finanțare (Fondul Rutier, Fondul Ecologic Național, Fondul pentru Eficiența Energetică, transferurile de la Ministerul Sănătății și Ministerul Educației etc.) asupra dezvoltării regionale. Or, *dezvoltarea regională* trebuie să fie o politică interministerială de conlucrare în acest domeniu.

Concluzii și recomandări

Principalele **constatări** ce vizează disparitățile economice teritoriale în Moldova sunt:

- Dacă pînă nu demult disparitățile regionale din punct de vedere economic erau constatate în mod subiectiv, actualmente aceste sunt relevante și în mod obiectiv, inclusiv în baza datelor statistice oficiale. Datele indică diferențe de dezvoltare economică enormă care separă regiunea Chișinău de restul țării, al cărui PIB pe capita reprezintă aproape 60% față de restul țării.
- Respectiv, economia țării este deocamdată foarte polarizată și cu decalaje regionale pronunțate. Concentrația geografică a populației, a pîrghiilor de creștere economică, a producției industriale și serviciilor, precum și a investițiilor din toate sursele este în capitală sau RD mun. Chișinău.
- Acest decalaj enorm pornește de la acumularea în Chișinău a serviciilor cu valoare adăugată intensivă, în timp ce sectorul industrial continuă să se dezvolte. Industrializarea provinciei moldovenești, deși vizibil mai mult pentru industria prelucrătoare și alimentară, nu pare, pînă în prezent, să ofere propulsie sau aspecte de ajungere din urmă (*catch-ing up*) comparativ cu sectorul de servicii spre exemplu.
- De regulă, sectorul serviciilor, investițiilor, transporturilor și construcțiilor luate la un loc, înregistrează cel mai înalt nivel atunci cînd este calculată VAB, inclusiv la nivel regional, dar și ponderea acestora în PIB. Astfel, per ansamblu economie, potrivit datelor statistice oficiale, contribuția ramurilor menționate la valoarea adăugată brută totală este de cca 55%, iar ponderea cea mai mare la valoarea acestui indicator este pe seama RD mun. Chișinău.
- Sectorul industrial are o concentrație geografică proeminentă. Respectiv, concentrația geografică a producției fabricate, inclusiv a VABR, este pe seama RD mun. Chișinău, urmată de RD Nord și RD Centru, care ca și în cazul construcțiilor dispun de un ICG practic similar. La o mare diferență pe acest indicator se află RD Sud și RD Găgăuzia. Astfel, ponderea municipiului Chișinău în producția manufacturată este de 53%, avînd o pondere de „doar” aproape 15% din PRB în 2014. Totuși, fiecare regiune de dezvoltare este specializată din punct de vedere industrial pe domenii mai mult sau puțin distincte și care au contribuții diferite la VABR.
- Sectorul agricol, spre deosebire de cel industrial, este mult mai important pentru economiile tuturor raioanelor. Respectiv, aceleași date statistice arată că indicatorii de productivitate în agricultură sunt mai mult sau mai puțin similari, comparativ cu cei din sectorul industrial. Chiar dacă în ultima perioadă sectorul agrar prezintă tendințe contradictorii de convergență, diferențele regionale în acest sector rămân net inferioare celor din industrie, în mare parte, determinate de condițiile climaterice.

Printre principale **recomandări** s-ar enumera următoarele:

- *Definitivarea statisticii regionale complexe*, proces ce se derulează cu succes, avînd ca principal protagonist BNS, și care ar corespunde celor mai înalte standarde internaționale. La moment, aceasta este stipulată ca o măsură prioritară în Strategia de dezvoltare regională, iar în ultima perioadă statistica de domeniu publicată în Republica Moldova permite mai mult sau mai puțin o analiză a proceselor economice la nivel regional.
- *Consolidarea și lărgirea capacităților de autofinanțare a APL*. Respectiv, se cere o intensificare a procesului de reformare și fortificare a cadrului instituțional la nivel de APL. Or, dinamizarea proceselor de consolidare a instituțiilor va avea impact direct, atât asupra calității procesului de guvernare, cât și asupra mediului de afaceri, ameliorarea căruia este crucială pentru accelerarea economică regională. În această privință, pe lângă eforturile interne, este foarte important utilizarea la maxim a suportului extern, inclusiv pe domeniul de cooperare transfrontalieră.
- *Dezvoltarea regională trebuie corelată de reforme structurale*, și implicit de realizat pe dimensiunea celor mai dinamice sectoare – industria prelucrătoare și sectorul de servicii. Însăși disparitățile structurale existente între capitală și restul țării indică, că în absența unei reformatări a structurii economice la nivel de raion către ramurile sus-menționate, nu este posibil de atins o convergență de dezvoltare în profil teritorial.
- *Implementarea promptă a cadrului de dezvoltarea regională*, adică a SNDR și planului de acțiuni a acesteia, ca să aibă un impact semnificativ asupra egalării potențialului economic între regiuni. Prevederile strategice trebuie să țintească perfecționarea mecanismului de implementare a politicii de dezvoltare regională. Astfel, trebuie clar expuse atribuțiile și competențele tuturor actorilor, oferind un grad sporit de descentralizare a cadrului decizional și de identificare a direcțiilor de dezvoltare specifice regiunilor.
- *Elaborarea la nivel național a unui sistem unic de monitorizare* a tuturor intervențiilor în cadrul regiunilor de dezvoltare, avînd scopul de a evalua corect nivelul de dezvoltare al acestora și ulterior de elaborare a programelor sectoriale de dezvoltare în contextul politicilor de coeziune, luând în considerație bunele practici și experiențele țărilor europene.
- *Trebuie să se fortifice potențialul turistic al regiunilor*, iar asta în cadrul procesului de elaborare a programelor regionale sectoriale de dezvoltare a acestui sector. Un accent major se trebuie direcționat promovării turismului intern, care ar putea spori veniturile directe la bugetele autorităților locale. Or, strategia nouă presupune o atenție aparte și pentru crearea oportunităților de dezvoltare a business-ului practicat prin turismul rural, care în ultima perioada a devenit foarte atractiv pentru turiștii din afara țării.

Referințe bibliografice

1. V. Chivriga, *Atragerea investițiilor străine directe în Republica Moldova. Analiza impedimentelor*, APE, 2015
2. V. Berbeca, *Politica de dezvoltare regională: realizări și perspective*, IDIS, octombrie 2016
3. Iurie Morcotîlo, *Dezvoltarea regională și două realități paralele*, Expert-Grup, octombrie 2014
4. http://www.particip.gov.md/public/documente/134/ro_2692_4.-Proiectul-SNDR.pdf
5. <http://dcfta.md/continutul-acordului-de-asociere-dintre-rm-si-ue>
6. http://www.mdrc.gov.md/public/files/vmdrc2015/dezreg/2015_11_19_Buletin_Informativ_Nr_3_RO.pdf
7. <http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&id=4977&idc=30>
8. http://mdrc.gov.md/public/files/Proiect_SNDR_.pdf
9. https://ro.wikipedia.org/wiki/Regiunile_de_dezvoltare_ale_Republicii_Moldova
10. http://www.mdrc.gov.md/public/files/vmdrc2015/dezreg/2015_11_19_Buletin_Informativ_Nr_3_RO.pdf
11. <http://www.statistica.md/pageview.php?l=ro&id=5091&idc=349>
12. <http://agora.md/analize/91/convergenta-moldovei-catre-veniturile-europene-atenuata-de-cresterea-preturilor-->
13. http://www.statistica.md/public/files/publicatii_electronice/Statistica_teritoriala/Statistica_teritoriala_2015.pdf
14. http://www.mdrc.gov.md/public/files/vmdrc2015/dezreg/2015_11_19_Buletin_Informativ_Nr_3_RO.pdf
15. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=365958>,
16. <http://data.worldbank.org/country>

